

УДК 336

Яровий К.О.
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Донбаського державного педагогічного університету

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ГРОШОВОГО ОБІГУ ТА БЕЗГОТІВКОВИХ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Грошові розрахунки можуть набирати як готівкової, так і безготівкової форми. Безготівковим грошовим розрахункам, як правило, віддають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягають значної економії витрат на їх здійснення. Широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяють банківські установи, у них також заінтересована держава – не тільки з погляду економного витрачання коштів, а й з погляду вивчення, регулювання і контролю грошового обороту.

Ключові слова: грошові кошти, товарообіг, готівковий обіг, оборот готівки, безготівковий обіг, оборотні кошти, акредитив, касові операції.

Яровой К.А. ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ И БЕЗНАЛИЧНЫХ ДЕНЕЖНЫХ РАСЧЕТОВ

Денежные расчеты могут набирать как наличной, так и безналичной, формы. Безналичным денежным расчетам, как правило, отдают преимущество. Это объясняется тем, что за использование безналичных расчетов достигают значительной экономии расходов на их осуществление. Широкому применению безналичных расчетов способствуют банковские учреждения, в них также заинтересованно государство – не только с точки зрения экономного расходования средств, но и с точки зрения изучения, регуляции и контроля денежного оборота.

Ключевые слова: денежные средства, товарооборот, наличное обращение, оборот наличности, безналичное обращение, оборотные средства, акредитив, кассовые операции.

Yarokoy K.A. CONCEPT AND ESSENCE OF MONEY CIRCULATION AND NON-CASH MONEY SETTLEMENTS

Money calculations can collect both available and cashless, forms. To the non-cash money settlements, as a rule, give advantage. It is explained that for the use of non-cash settlements arrive at the considerable economy of charges on their realization. Bank institutions are instrumental in the wide use of non-cash settlements, for them the also interested state – not only from point of economy expense of facilities but also from point of study, adjusting and control of turnover.

Keywords: money facilities, commodity turnover, available appeal, cash circulation, cashless appeal, circulating assets, letter of credit, cash operations.

Постановка проблеми. Сферу готівкових і безготівкових розрахунків розмежовано. Готівкова форма розрахунків застосовується для обслуговування населення – виплата заробітної плати, матеріального заохочення, дивідендів, пенсій, грошової допомоги. Отримуючи грошові доходи, населення витрачає їх на купівлю товарів, продуктів харчування, оплачує послуги і здійснює інші платежі. Суть безготівкових розрахунків полягає в тому, що платежі здійснюються шляхом списання коштів з банківського рахунка платника на банківський рахунок одержувача, тобто проведенням відповідних записів на банківських рахунках учасників розрахунків. Підставою для здійснення безготівкових розрахунків є подання до банку спеціальних розрахункових документів (платіжного доручення, платіжної вимоги-доручення, реєстру документів за акредитивом, реєстру чеків тощо) на паперових носіях, або в електронному вигляді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку грошових коштів сприяли роботи українських і зарубіжних науковців: Ф.Ф. Бутінець, М.О. Вознюк, Р.Р. Коцовська, В.Г. Ричаківська, С.Ф. Голів, Н.Н. Грабова, Р.С. Табачук, А.С. Гальчинський, В.П. Завгородній, Г.Г. Кірейцев, В.Д. Лагутін [7], В.В. Сопко, Г.Л. Вознюк, М.І. Савлук, А.М. Мороз, А.М. Коряк, Б.Л. Дугинський, Н.В. Чебанова, Д. Юрченко, К. Орлів, А. Ворон, В. Іванов, Н.М. Ткаченко, Е. Савченко, С.В. Мочерній та інших.

Постановка завдання. Між готівковою і безготівковою формами розрахунків існує тісний зв'язок. Так, одержуючи виручку за реалізовану продукцію в безготівковій формі, підприємство повинно отримати в установленому порядку в банківській установі готівку для виплати заробітної плати, покриття різних

витрат, на господарські потреби тощо. У цьому разі гроші, що надійшли в безготівковій формі, можуть бути отримані в банку в готівковій формі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним і найбільш значущим видом розрахункових операцій є гроші. Частіше усього сутність грошей характеризують за допомогою переліків виконуваних ними функцій.

Функції грошей є конкретним виявом їх ества. У цьому плані, очевидно, що трансформація економічної природи сучасних грошей обумовлює і модифікацію їх функцій [7].

З цих позицій в більшості підручників по економіці і фінансам гроші визначаються як товар, що представляє, засоби обігу (оплати інших товарів і послуг), рахункову одиницю (вимірювання вартості) і засоби збереження (накопичення) багатства. Іноді грошима описують не три, а цілі п'ять функцій: Засоби обігу (обміну), засоби платежу, засобу накопичення, міри вартості, міри відкладених платежів. У ряді випадків грошам приписують ще одну функцію, а точніше, роль – світових грошей [6].

Всі ці п'ять функцій грошей в їх з'єднаній системі складають реальний рух грошей (реальне функціонування грошової маси). Зміст тієї або іншої функції грошей відображає особливості досягнутого рівня (етапу) еволюції самих грошей.

Первинна і основна функція грошей – бути засобом обігу, за допомогою якого здійснюється обмін товарами і послугами між людьми, підприємствами, країнами. У даній функції гроші грають роль тимчасового посередника при обміні товарів. У сфері товарного обороту при купівлі – продажу товарів гроші (готівка або на банківському рахунку) обов'язково повинні бути в наявності. Як посередник у процесі

обороту товарів, гроші виконують функцію способу обігу, є інструментом їх реалізації. Цю функцію можуть виконувати тільки реальні гроші, тобто золоті монети, злитки тощо, або їх паперові замітники [3].

Акт реалізації товару на ринку, або акт перетворення товару в гроші, – центральний, найбільш важливий у ринковому господарстві. Процес товарно-грошового обміну здійснюється по формулі:

$$T_1 - D - T_2, \quad (1)$$

де: $T_1 - D$ – продаж товару;

$D - T_2$ – покупка іншого товару на гроші.

Ця формула відображає ту реальність товарного обміну, яка в умовах ринкових відносин гроші важливіше, ніж товар. У краще положення на ринок потрапляє той господарський суб'єкт, який має гроші (покупець), а не той, який має товар (продавець).

Далі доцільно виділити, функцію грошей як одиниці рахунку, засоби вимірювання, або, як часто її називають, заходи вартості, яка виявляється через вимірювання і зіставлення грошової вартості (ціни) товарів в одних і тих же грошових одиницях за допомогою мінових пропорцій, що з'явилися основою для формування ціни [6].

Обидві функції грошей як заходи вартості і як засоби обігу органічно взаємозв'язані. Саме ці дві основні функції обумовлюють єство грошей. Функція грошей як засоби обігу доповнює функцію грошей як заходи вартості. Ідеальна міра вартості перетворюється в господарському обороті в реальні засоби обігу.

Функція грошей набагато як засоби обігу припускає здійснення грошового обміну в момент здійснення операції. Проте з розвитком економічних відносин момент надання товарів і оплата їх перестали співпадати в часі, що привело до появи нової функції грошей як засоби платежу, що означає покупку з подальшою оплатою. Прикладом виконання грошима цієї функції є надання товарів у кредит, оплата штрафів, авансових платежів тощо. У багатьох випадках оплата і отримання товару розділена в часі такими значними проміжками, що таку операцію можна назвати обміном лише з певним ступенем умовності.

Розвиток кредиту і банківської системи закономерно звужують поле використання грошей як засоби обігу і значно розширюють масштаби використання кредитних грошей – грошей як платіжного засобу. Перевага грошей як засоби обігу характерний для кризових економічних умов.

Виконання грошима функцій засобу платежу дає можливість виникнення ситуацій взаємної неплатоспроможності і заборгованості. Однією з найгостріших проблем сучасної фінансової системи України стала проблема несплати. На ринку збільшується кількість продавців, які хочуть продати більше свій товар, щоб отримати реальні гроші; і навпаки, покупці не можуть купити товари, тому що не мають на це грошей.

У результаті появи даної функції перетворилися і самі гроші, перетворившись з паперових грошей у кредитні гроші (чеки, банкноти, векселі), які опосередкували грошовий обіг товарів і послуг, розділений у часі. Наявність в обігу в сучасній грошовій системі виключно кредитних грошових коштів дозволяє з упевненістю констатувати, що гроші, виконуючи функцію засобу обігу, виконують функцію засобу платежу, що говорить про ідентифікацію і злиття цих функцій.

Особливе значення в умовах сучасної грошової системи надається функції накопичення або збереження вартості, яка зазнала зміни в ході історичного

розвитку. Один з фундаментальних принципів класичної моделі свідчить, що «гроші – це засоби збереження вартості, тимчасове вмістище купівельної сили». Адже якщо вдивитися в єство самої функції, то гроші, йдучи з обігу, не перестають бути грошима і знов повертаються в обіг, не втрачаючи при цьому купівельної спроможності, на відміну від іншого товару. Питання коштує в тому, наскільки повно гроші зберігають вартість. В умовах низьких темпів інфляції такі втрати незначні, при високих темпах інфляції і в умовах тривалого періоду зберігання гроші практично зберігаються лише частина вартості. Тому в деяких економічних моделях, наприклад у Д. Хикса, гроші виступають як функція збереження вартості протягом дня. Через цю властивість грошей економічні агенти накопичують гроші, зберігаючи вартість, що і отримало назву накопичення грошей або заощаджень.

У функції накопичення гроші вилучаються з товарообігу і нагромаджуються на банківських рахунках (в установах банків). Такі заощадження є об'єктивною необхідністю розвитку ринкового господарства. Банки акумулюють гроші як засоби накопичення і через позику знаходять ним прибуткове застосування в інших структурних ланках народного господарства.

Особливістю функції накопичення є і те, що вона виступає як форма утворення скарбів, коли економічні агенти звертаються до золота (накопичуючи його) або до естетичної форми скарбів, таких, як покупка картин, коштовностей, антикваріату, намагаючись зберегти вартість знецінення паперових грошей в умовах значущої інфляції.

Єство функції грошей як засіб накопичення характеризується особливістю дії на грошовий обіг, збільшуючи його (коли здійснюється відтік грошей з скарбу). Причому той, що таке вивільняється не є постійним, воно залежить від багато яких кон'юнктурних чинників, і в першу чергу – від розвитку економіки, необхідності і достатності грошей в обігу. Простежується тенденція, згідно якої при сприятливому розвитку економіки відбувається скорочення накопичення. Зростання доходів, сприятливі перспективи розвитку стимулює особисте споживання, ослаблюючи мотиви заощаджень на випадок непередбачених обставин, внаслідок чого гроші йдуть в обіг. При перевиробництві товарів відбувається відтік грошей з обігу і перетворення їх у накопичення.

В умовах розвинутого державного регулювання дана роль функції заощадження поступово зменшується і на перший план висувається здатність грошей служити джерелом для інвестицій, що здійснюються за допомогою кредитної системи. Завдяки розвитку безготівкового обороту практично всі накопичені гроші в кредитній системі поступають виробникам як кредиту і використовуються для розширення виробництва, що дає підстави в деяких моделях економіки вважати, що інвестиції рівні заощадженням.

Гроші можуть служити мірою відкладених платежів, якщо в них виразимо сума боргу, який належить повернути з урахуванням відсотків, або інші зобов'язання, майбутні виплати в грошовій формі. Частіше всього ця функція не відособлюється, а розглядається як складова частина функції грошей як засоби платежу. Ефективна діяльність господарюючих суб'єктів на ринку залежить не просто від умілого застосування функцій грошей, а в більшості визначається знаходженням правильного співвідношення між різними функціями грошей у кожній конкретній економічній ситуації. Завдання зрештою

полягає в тому, щоб сформувати такий об'єм і структуру попиту на гроші, який дозволив би максимізувати приріст доходу.

Коли говорять про функцію грошей даної країни як світових грошей, то є у вигляді можливість їх використання для міжнародних розрахунків. Частіше всього гроші країни виступають у ролі світових грошей, коли вони представляють тверду, конвертовану валюту.

Розвиток світових економічних зв'язків обумовлений виникненням різних міжнародних способу розрахунків. Це:

1) національні валюти найбільш сильних в економічних відносинах країн світу – американський долар, німецька марка, англійський фунт стерлінгів й тощо, тобто вільно конвертовані валюти (ВКВ);

2) вище національні грошові одиниці – євро, які використовуються міжнародними валютно-фінансовими організаціями.

У національній економіці відбувається постійний кругообіг доходів і продуктів, який опосередкований відповідним оборотом грошей. Грошовий обіг – рух грошей у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання національного продукту, який здійснюється шляхом безготівкового розрахунку і через оборот готівки. Грошовий оборот є сукупністю всіх грошових платежів і розрахунків, які здійснюються в народному господарстві.

Гроші не існують самі по собі, вони обслуговують потреби економіки і тому повинні по своїй кількісній масі і структури бути адекватним їм. У сучасних умовах грошовий оборот в Україні визначається реалами економічної кризи, неплатоспроможністю і збитковістю багато яких підприємств і низьким рівнем життя переважно населення. У процесі руху доходів і продуктів виникають взаємозв'язані, але протилежні по напрямку товарні і грошові потоки.

У розвинутому ринковому господарстві грошовий обіг не може здійснюватися без участі і активної ролі банків. Банки стають необхідними посередниками у взаємних виплатах і розрахунках між підприємствами, організаціями, установами і окремими фізичними особами. Банки цілеспрямовано регулюють грошові потоки в народногосподарському обороті.

Потоки економічних ресурсів з одного боку, і грошовий потік доходів і споживацьких витрат – з іншою, здійснюються одночасно. Будь-які затримки, окрім тих, які викликані продажем товарів у кредит, створюють ситуацію неплатежів, що загрожує дезорганізації народногосподарського обороту.

Базова модель грошового обороту дає загальне уявлення про функціонування національної грошової системи. Альтернативою грошового обороту є неефективний бартерний обмін. Криза неплатежів сприяє розширенню прямого безгрошового обміну товарами і послугами.

Найбільш складна модель грошового обороту має місце, коли в ній ураховується заощадження, інвестиції, фінансові ринки, державний сектор, а також міжнародні економічні зв'язки.

Грошовий оборот поділяється на дві взаємозв'язані частини:

- 1) сфера безготівкового обороту;
- 2) сфера наявного обороту.

Важливими макроекономічними індикаторами, які об'єктивно відображають ефективність і стабільність двох сфер грошового обороту, є: збалансованість бюджету, рівень інфляції, стан фінансів всіх секторів економіки, стабільність національної валюти, стан розрахунків і своєчасність всіх видів плате-

жів, відповідність грошового і матеріально-вартісного економічних оборотів, раціональність податкової системи.

Безготівковий грошовий обіг – це рух засобів без використання наявних грошових знаків шляхом переліку сум по рахунках в банках або зарахування взаємних вимог. У безготівковому обороті гроші функціонують як спосіб платежу, тому що є проміжком часу між отриманням товарів і їх оплатою.

Переваги безготівкового обігу перед готівковим очевидні: прискорюється обіг засобів господарських суб'єктів; значно скорочуються суспільні витрати обігу; збільшується можливості держави що до регулювання грошової сфери.

Безготівкові розрахунки є розрахунками (платежами) за продукцію і послуги, які здійснюються двома основними способами: акцептний – інкасовим, коли поставка випереджає оплату, і акредитивним, – коли оплата випереджає відправленню продукції. Акцепт на цей раз виступає як згода на оплату розрахункових документів. Инкасо – ця банківська розрахункова операція, завдяки якій банк одержує гроші за дорученням клієнта і зараховує ці гроші на його банківський рахунок на підставі поданих розрахункових документів. Акредитив – це розрахунковий документ, по якому один банк довіряє іншому за рахунок спеціально заброньованих для цього засобів оплату товарно-транспортних документів за відвантажені товари або надані послуги.

Безготівкові розрахунки здійснюються по двох основних потоках. Це, по-перше, надходження засобів на рахунок; по-друге, витрачання засобів з рахунку [7].

Безготівкові розрахунки між підприємствами, організаціями і установами всіх форм власності, підприємствами без створення юридичної особи і фізичними особами здійснюються в національній валюті України через банк шляхом перерахування коштів на рахунок одержувача. Засоби з рахунку клієнта списуються по розпорядженню його власника, окрім випадків, в яких чинним законодавством передбачено безперечне вилучення і безакцептне списання засобів. Розрахункові документи приймаються банком для виконання в межах наявних на рахунок клієнта засобів. Платежі одного клієнта за рахунок засобів іншого не допускається. Господарські суб'єкти самостійно вибирають форми розрахунків і указують їх при підписанні договору.

Відповідно до територіального розміщення підприємств (покупців – продавців) і банківських установ, що їх обслуговують, безготівкові розрахунки поділяються на місцеві, міжміські та міжнародні.

Місцеві розрахунки здійснюються між покупцем і постачальником продукції, якщо їх обслуговує одна установа банку або коли банк постачальника і банк покупця розміщені в тому самому населеному пункті.

Міжміські – це розрахунки, які здійснюються між покупцем і постачальником через банки (постачальника і покупця), що знаходяться в різних регіонах.

Міжнародні – це розрахунки, які здійснюються за операціями купівлі-продажу через банк постачальника, яким є зарубіжний банк.

Народногосподарське значення безготівкових рахунків полягає в прискореному обігу засобів, у забезпеченні в максимально короткий час грошової компенсації виробникам – власникам продукції, що поставляється, виконаних робіт і наданих послуг. Прискорення міжгосподарських розрахунків важливо як з макро-, так і з мікроекономічної точки зору.

Оптимізація сфери грошового обігу і підвищення ефективності здійснення готівкових операцій має важливе значення для досягнення фінансової і макроекономічної стабілізації національної економіки України.

Готівковий обіг – сукупність платежів, які здійснюються готівкою. У ринковій економіці сфера наявно-грошового обороту є обмеженою. Навпаки, для кризової економіки характерним є розширення сфери використання готівки, яка обслуговує і господарський тіньовий оборот.

Механізми здійснення наявних операцій регулюються діючою законодавчою і нормативною базою.

У нинішніх кризових умовах рішучого значення набувають способи, які направлені на скорочення готівкового обігу, а також встановлення відповідного контролю по веденню операцій з готівкою. Всі ці способи мають антиінфляційний напрям. Сучасні економічні умови вимагають удосконалення готівкового обігу (як складової платіжної системи країни) з приведенням його у відповідність до потреб ринкової економіки.

Контроль за дотриманням правил ведення касових операцій дозволить зменшити масштаби використання готівки підприємствами і організаціями, і, відповідно, обмежити роль готівки як способу обслуговування руху тіньового капіталу, заховання доходів і ухилення від сплати податків до бюджету.

Складність проблеми полягає в тому, що необхідність раціоналізації платіжної системи вимагає, з одного боку, відмови від надмірного адміністративного регулювання наявного обороту і подальшої лібералізації операцій з готівкою, а з іншою – істотного їх скорочення на користь безготівкових форм розрахунків.

Хід ринкових реформ вимагає постійного перегляду і удосконалення нормативних документів, які регламентують обіг готівки. Досвід встановлення значних обмежень витрат підприємствами готівки показав неефективність подібних адміністративних засобів, які зменшують фінансову мобільність підприємств у складних умовах пристосування до нових принципів і умов діяльності.

Співвідношення готівкових і безготівкових розрахунків у країні є похідними від економічного і правового середовища, в якому діють суб'єкти госпо-

дарювання. Тому, розробляючи нормативи регулювання обігу готівки, слід звернути увагу на те, що в умовах перехідної економіки рішення підприємств, у тому числі і щодо форм розрахунків, обумовлюється швидше потребою мінімізації витрат, чим максимізації прибутку. Сьогодні очевидно, що стимули розширення готівкового обігу знаходяться за власною сферою грошового обігу.

Висновки з проведеного дослідження. З проведеного дослідження можна зробити висновок, що такий об'єкт бухгалтерського обліку як грошові кошти займає значне місце в життєдіяльності підприємства, є вираженням оборотних коштів на стадіях постачання і реалізації кругообігу діяльності та вираженням капіталу підприємства, який спрямований на забезпечення його повноцінного функціонування. Таким чином, функціонування економіки важко уявити без системи розрахунків між суб'єктами господарської діяльності, забезпечення надійності та своєчасності платежів, першочергове місце в яких займають безготівкові розрахунки. Велика кількість підходів свідчить про становлення та розвиток безготівкових розрахунків в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 г., № 996-14.
2. Бланк І.А. Финансовый менеджмент / І.А. Бланк. – К.: Ельга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
3. Гріценко О.І. Гроші та Грошово-кредитна політика / О.І. Гріценко: навч. посібник. – К.: ОСНОВІ, 1997. – 180 с.
4. Дугинський Б.Л. Аудит / Б.Л. Дугинський, А.І. Дугинська: навч. посібник. – Донецьк: ДІЕХТ, 2002. – 111 с.
5. Костюк Д.І. Бухгалтерський облік на малих підприємствах відповідно до П (С)БУ / Д.І. Костюк. – Х.: Чинник, 2000. – 197 с.
6. Курс економіки: Підручник. – 3-е изд., доп. / под ред. Б.А. Райсберга. – М.: ІНФРА – М., 2000. – 716 с.
7. Лагутін В.Д. Гроші та грошовий обіг / В.Д. Лагутін : навч. посібник. – 2-ге видгяд., перероб. і доп. – К.: Товариство «Знання», 1999. – 181 с.
8. Сердюк В.Н. Бухгалтерський облік / В.Н. Сердюк : Учебно-практична допомога. – 6-е изд. – Донецьк: Донну, 2003. – 490 с.
9. Щетинін А.І. Гроші та кредит / А.І. Щетинін: Підручник: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.